

Дебютний роман американської письменниці литовського походження Руті Шепетіс про історію депортованої 1941 року в Заполяр'я каунаської родини прозвучав голосом поневолених народів, який почув увесь світ. Перекладений кількома десятками мов, історичний роман став бестселером «The New York Times» і лідером десятків книжкових рейтингів, отримав близько тридцяти літературних премій та відзнак, був номінований на медаль Карнегі й увійшов до шкільної програми з літератури у 21 штаті. Першою серед американських авторів підліткової літератури Рута Шепетіс здобула право виступити в Європарламенті з доповіддю про історію тоталітаризму в країнах Балтії, а приголомшлива історія людської гідності й першого кохання надихнула кінорежисера Марюса Маркявічуса і голлівудського сценариста Бена Джонса на створення фільму, який незабаром вийде на екрани.

П'ятнадцятирічна художниця Ліна мусить розповісти свою історію... Радянська влада, намагаючись зламати волю маленького балтійського народу, проводила чистки серед інтелігенції. Шлях, що розпочався на залізничному вокзалі Каунаса, закінчився на узбережжі моря Лаптевих — для багатьох назавжди... Ліна малюватиме побачене, щоб зберегти обличчя тих, чия трагічна доля залишиться невідомою на батьківщині.

Від юнацького максималізму — до мудрості й терпіння, від беззахисної дівчинки — до тієї, що у крижаному таборі смертників матиме сили рятувати співвітчизників від голоду та цинги... Вона пройде цей шлях з вірою в повернення додому та бажанням розповісти світові правду.

www.bookclub.ua

ISBN 978-617-12-1517-7

9 786171 215177

Рута Шепетіс

Ламіх
Сірих
Суптінжів

Ламіх Сірих Суптінжів

БЕСТСЕЛЕР
THE NEW YORK TIMES

Рута Шепетіс

Between Shades of Gray

Ruta Sepetys

A Novel

Translated by Hanna Yanovska

Поміж сірих сутінків

Рута Шепетіс

Роман

Переклад Ганни Яновської

ХАРКІВ **КЛУБ**
2016 **СІМЕЙНОГО**
ДОЗВІЛЛЯ

УДК 821.111(73)
ББК 84(7Спо)
Ш48

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Публікується з дозволу
Philomel Books, an imprint of Penguin Young Readers Group,
a division of Penguin Random House LLC

Перекладено за виданням:
Sepetys R. *Between Shades of Gray* : A Novel / Ruta Sepetys. —
New York : Philomel Books, 2011. — 352 p.

Дизайнер обкладинки *Анна Єгорова*

ISBN 978-617-12-1517-7 (укр.)
ISBN 978-0-399-25412-3 (англ.)

© Ruta Sepetys, 2011
© Katrina Damkoehler, map illustrations, 2011
© Неміро Ltd, видання українською мовою, 2016
© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», переклад та художнє оформлення, 2016

Присвячую пам'яті Йонаса Шепетіса

ПОДОРОЖ

Ця мапа призначена для того, щоб показати ту величезну відстань, яку проїхали Ліна та її сім'я. Вона не претендує на точне відтворення всіх державних кордонів.

Ця мапа призначена для того, щоб показати ту величезну відстань, яку проїхали Ліна та її сім'я. Вона не претендує на точне відтворення всіх позначених місць.

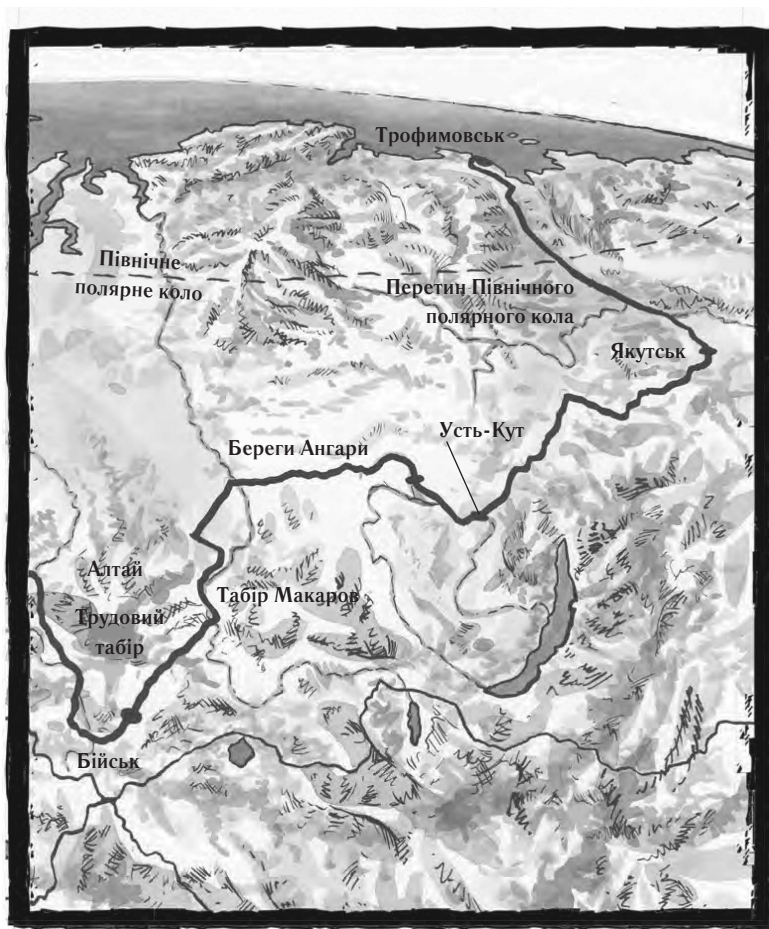
ЧАС І ВІДСТАНЬ

День 1 Каунас, Литва
День 3 Вільнюс, Литва
День 4 Мінськ, Білорусь
День 5 Орша, Білорусь

День 6 Смоленськ, Росія
День 21 Перетин Уральських гір
День 30 Омськ, Сибір
День 42 Трудовий табір, Алтай

<i>День 306</i>	Трудовий табір, Алтай	<i>День 380</i>	Якутськ, Сибір
<i>День 313</i>	Бійськ, Сибір	<i>День 410</i>	Перетин Північного
полярного кола
<i>День 319</i>	Табір Макаров	<i>День 440</i>	Трофимовськ,
Заполяр'я
<i>День 320</i>	Береги Ангари		
<i>День 350</i>	Усть-Кут, Сибір		

Злодії та повії

1

Мене забрали в нічній сорочці.

Озираючись назад, розумію, що ознаки цього були: родинні світлини спалювали в каміні, мама зашивала найкраще срібло й коштовності за підкладку пальта пізно вночі, тато не повернувся з роботи. Мій молодший братик Йонас питав, що це означає. Я теж питала, але, мабуть, відмовлялася визнавати ці ознаки. Лише згодом я зрозуміла, що мама й тато планували втекти. Ми не втекли.

Нас узяли.

14 червня 1941 року. Я перевдяглася в нічну сорочку і сіла за стіл писати листа двоюрідній сестрі Йоані. Я відкрила новий блокнот зі сторінками кольору слонової кістки і пенал, який мені тітка подарувала на п'ятнадцятиріччя.

Вечірній вітерець дихав з відчиненого вікна над столом, гойдав фіранку. Чути було запах конвалій, які ми з мамою посадили два роки тому.

Люба Йоано...

У двері не стукали. У двері били з усієї сили — від цього звуку я підскочила на стільці. Гупали щосили кулаками. У домі не було чути ані звуку. Я встала з-за столу й визирнула в коридор. Мама стояла біля стіни обличчям до карти Литви в рамці. Її очі були заплющені, а на обличчі така тривога, якої я ще ніколи не бачила. Вона молилася.

— Мамо, — сказав Йонас: у ледве прочинених дверях видніли тільки його очі, — ти не будеш відчиняти? Здається, вони зараз їх виламають.

Мама повернула голову і побачила, як ми з Йонасом визираємо зі своїх кімнат. Вона спробувала усміхнутися:

— Так, милий, я відчиню. Я нікому не дам виламати наші двері.

Стукіт її підборів дерев'яною підлогою відлунював у коридорі, а край довгої вузької спідниці колихався трохи вище черевиків. Мама була красива й ошатна, просто приголомшливо гарна, її незвично широка усмішка осявала все довкола. Мені пощастило мати таке саме волосся медового кольору, як у неї, і такі ж блакитні очі. А в Йонаса — мамина усмішка.

З передпокою лунали гучні голоси.

— НКВД! — прошепотів блідий Йонас. — Тадас казав, що вони його сусідів кудись повезли вантажівкою. Вони арештовують людей.

— Ні. У нас цього не буде, — відказала я.

Радянській таємній поліції в нашому домі немає чого робити. Я пішла коридором, прислухалась і визирнула з-за рогу. Йонас мав рацію. Троє офіцерів НКВД оточили маму. На них були сині кашкети з червоним краєм і золотою зіркою. У високого офіцера в руці були наші паспорти.

— Нам потрібно більше часу. Уранці будемо готові, — сказала мама.

— Двадцять хвилин — або ви взагалі ранку не побачите! — відказав офіцер.

— Прошу вас говорити тихіше, у мене діти, — прошепотіла мама.

— Двадцять хвилин! — гаркнув офіцер. Він кинув недокурену цигарку на чисту підлогу нашої вітальні і втер її в дошки чоботом.

З нами мало статися те саме, що й із цигаркою.

2

Нас арештовують? Де тато? Я побігла до кімнати. На підвіконні з'явилася свіжа хлібина, під яку була запхана велика пачка рублів. До дверей підійшла мама, а від неї не відставав Йонас.

— Але, мамо, куди це ми? Що ми зробили? — питав він.

— Це непорозуміння. Ліно, ти чуєш? Нам треба діяти швидко і запакувати все потрібне, але не обов'язково дороге для нас. Розумієте? Ліно! Головне — одяг і взуття. Постарайся все, що можеш, скласти в одну валізу.

Мама глянула в бік вікна. Швидко пересунула хліб і гроші на стіл і зашторила вікно.

— Обіцяйте: якщо хтось пропонуватиме вам допомогу, не звертайте уваги! Ми самі дамо цьому раду. Ні родичів, ні друзів сюди втягувати не можна, розумієте? Навіть якщо хтось гукатиме вас — не відповідайте.

— Нас арештовують?.. — почав Йонас.

— Обіцяйте!

— Я обіцяю, — тихо сказав Йонас. — А де тато?

Мама мить помовчала, швидко моргаючи.

— Він нас зустріне. У нас двадцять хвилин. Збирайтеся. Швидко!

Спальня закрутилася перед очима. Мамин голос відлунював у голові: «Швидко! Швидко!» Що відбувається? До тяти мене привело тупотіння мого десятирічного братика, який бігав своєю кімнатою, — немовби за шнур смикнули. Я витягла з шафи валізу і відкрила, поставивши на ліжку.

Рівно рік тому Радянський Союз ввів війська в нашу країну. Потім, у серпні, Литву було офіційно приєднано до Союзу. Коли я стала нарікати на це за столом, тато крикнув на мене і сказав ніколи, за жодних обставин не казати нічого поганого про СРСР. Він відіслав мене до кімнати. Після того я нічого такого вголос не казала. Але багато про це думала.

— Черевики, Йонасе, зміну шкарпеток, пальто! — кричала мама з коридору.

Я поклала на дно порожньої валізи родинне фото в позолоченій рамці. Обличчя дивилися на мене зі світлини в щасливому незнанні того, що буде далі. Знято було на Великдень два роки тому. Бабуся ще жива. Якщо нас дійсно забирають до в'язниці, хай вона залишиться зі мною. Але ж нас не можуть посадити у в'язницю. Ми нічого поганого не зробили.

По всьому будинку були чути гупання й тупіт.

— Ліно! — мама забігла до кімнати з оберемком речей. — Не барись! — вона різко відчинила мою шафу і шухляди комода, гарячково витягаючи речі, кидаючи їх у мою валізу.

— Мамо, я не можу знайти альбом. Де він? — у паніці питала я.

— Не знаю. Купимо новий. Складай одяг. Швидко!

У кімнату вбіг Йонас. Він був у шкільній формі з краваткою, з портфелем. Біляве волосся акуратно зачесав на один бік.

— Мамо, я готовий, — тремтливим голосом сказав він.

— Н-ні! — мама затнулася, побачивши, що Йонас зібрався, як на урок. Вона віддихалась і сказала тихіше: — Ні, серденько, потрібна валіза. Ходи зі мною, — вона потягла брата за руку до його кімнати. — Ліно, вдягни шкарпетки, взуйся. Швидко! — Вона кинула мені літній дощовик. Я вдягла його.

Я взяла сандалі, схопила дві книжки, стрічки, гребінець. Але де ж альбом? Я взяла блокнот, пенал, пачку рублів зі столу і сунула між тих речей, які ми накидали у валізу. Міцно застігнула замки й вискочила з кімнати, протяг смикнув фіранки, які колихалися над хлібиною, що так і лишалася лежати на столі.

Я побачила своє відображення у скляних дверях булочної і на мить зупинилася. У мене на підборідді лишалася цятка зеленої фарби. Витерла її і штовхнула двері. Над головою дзенькнув дзвоник. У крамниці було тепло і пахло дріжджами.

— Ліно, рада тебе бачити, — жіночка поспішила до прилавка. — Чим можу допомогти?

Чи я знаю її?

— Вибачте, я не...

— Мій чоловік — професор в університеті. Він працює з твоїм татом, — сказала вона. — Я тебе з батьками в місті бачила.

Я кивнула.

— Мама просила взяти у вас хлібину, — сказала я.

— Звичайно, — відказала жіночка і полізла під прилавок.

Вона загорнула пухку хлібину в брунатний папір і вручила мені. Коли я простягнула їй гроші, жіночка тільки похитала головою.

— Прошу тебе! — прошепотіла вона. — Це ми перед вами в неоплатному боргу.

— Не розумію... — я знову простягнула їй монетки.

Вона не звернула на них уваги.

Дзенькнув дзвоник. Хтось увійшов до крамниці.

— Переказуй батькам від мене найщиріші вітання! — сказала жіночка, збираючись обслуговувати наступного покупця.

Увечері я розповіла татові про хліб.

— Це з її боку дуже гарно, але необхідності в тому немає, — відказав він.

— А що ж ви з мамою їй зробили? — спитала я.

— Та нічого особливого, Ліно. Ти вже всі уроки приготувала?

— Але ж чимось ви заслужили на цей хліб! — не відставала я.

— Та ні на що ми не заслужили. Просто годиться поводитися правильно, Ліно, і не треба за це чекати подяки чи нагороди. Ну а тепер — повертайся до уроків!

3

Мама спакувала таку саму велику валізу для Йонаса. Поряд із нею мій маленький, худенький брат виглядав іще дрібнішим, він насилу підняв ту валізу двома руками, відхилившись назад. Але на вагу не нарікав і допомоги не просив.

У домі почулося, як б'ється скло і порцеляна, — щось болісно брязкало, звуки лунали один за одним. Ми знайшли маму в ідальні — вона кидала на підлогу кришталі і порцеляну. На її обличчі блищали краплі поту, а золотаві локони спадали на очі.

— Мамо, ні! — закричав Йонас і побіг просто по скалках, які вкривали підлогу.

Я відтягла його, не дала схопити келих.

— Мамо, — спитала я, — навіщо ти б'єш ці чудові речі?

Вона завмерла з порцеляною чашкою в руці й подивилася на нас.

— Бо я їх так люблю! — вона кинула чашку на підлогу й одразу потяглася по наступну, навіть не дивлячись, як розбилася ця.

Йонас заплакав.

— Не плач, золотко. Ми ще кращі купимо.

Двері розчахнулись, і в дім зайшли троє офіцерів НКВД з багнетами на гвинтівках.

— Що тут сталося? — вимагав пояснень високий, дивлячись на битий посуд.

— Це випадково, — спокійно відповіла мама.

— Знищуєте державну власність! — заревів він.

Йонас притягнув валізу ближче до себе, боячись, що вона будь-якої миті може перетворитися на «державну власність».

Мама подивилась у дзеркало в передпокої, щоб дати лад волоссю і вдягти капелюшок. Офіцер НКВД штурхнув її прикладом у плече, так що вона вдарилась обличчям у дзеркало.

— Буржуйські свині, вічно гаєте час. Здався тобі цей капелюх! — буркнув він.

Мама підвелась і поправила одяг: розправила спідницю, рівно вдягла капелюшок.

— Вибачте, — сухо відповіла вона офіцерові, після чого поправила кучері й приколола на капелюшок булавку з перлиною.

Вибачте? Чи вона справді це сказала? Ці люди виганяють її з дому серед ночі, штовхають — а вона просить вибачення? Потім вона взяла те саме довге сіре пальто, і я раптом усе зрозуміла. Вона грала з радянськими офіцерами — так обережно грають у карти, коли немає певності, що тобі здадуть наступного разу. Перед моїми очима постало те, як вона зашивала за його підкладку коштовності, папери, всілякі інші цінності.

— Мені треба в туалет, — сказала я, намагаючись відволікти їх від мами та її пальта.

— Тридцять секунд!

Я зачинилась і побачила себе в дзеркалі. Я навіть не уявляла, наскільки швидко все зміниться, поблякне. Коли б я знала, подивилася б на себе довше, щоб запам'ятати. Понад десять років після того я не дивилась у справжнє дзеркало.

4

Ліхтарі згасли. На вулиці стояла майже повна чорнота. Офіцери йшли за нами, підганяючи. Я побачила, як із-за штор у вікні визирає тихцем пані Раскунене. Щойно помітивши мій погляд, вона сховалася. Мама штовхнула мене під лікоть, щоб я не підводила голови. Йонасу нелегко було з валізою. Вона біла його по ногах.

— *Давай!* — командував офіцер по-російськи. Швидко, весь час швидко.

Ми перейшли перехрестя, рухаючись до чогось великого й темного. То була вантажівка, її оточували енкаведисти. Ми підійшли до задньої частини машини. Там люди сиділи на своїх речах.

— Підсади мене, поки вони цього не зробили, — швидко прошепотіла мені мама, щоб офіцери не торкались її пальта.

Я виконала її прохання.

Офіцери вкинули в кузов Йонаса. Він упав долілиць, а на нього зверху кинули валізу. Я опинилась у кузові без падіння, але, коли я встала, якась жінка поглянула на мене й затулила рот рукою.

— Ліно, люба, застібнися, — сказала мама.

Я глянула вниз і побачила, що на мені нічна сорочка у квіточку. Гарячково шукаючи альбом, я забула перевдягтися. Також я побачила високу жилаву гостроносу жінку, яка дивилася на Йонаса. Панна Грибайте. Учителька з нашої школи, немолода й незаміжня, одна з найсुворіших. Упізнала я ще кількох людей: бібліотекаря, господаря поблизького готелю і кількох чоловіків, з якими тато розмовляв на вулиці.

Ми всі були в якомусь списку. Я не знала, що це за список, знала тільки, що ми там записані. Як, вочевидь, і решта п'ятнадцятеро людей, які сидять тут із нами. Офіцери захряснули двері вантажівки. Лисий чоловік, який сидів переді мною, застогнав.

— Ми всі помremo, — сказав він. — Точно ж помremo.

— Дурниці! — швидко відповіла мама.

— Але ж помremo, — не відступався він. — Це — кінець.

Машина швидко, рвучко поїхала, так що люди почали падати з сидінь. Лисий пан раптом підхопився, переліз через край кузова й вистрибнув. Упав на бруківку і заревів, як звір у пастці. Люди в кузові скрикнули. Машина з різким виском загальмувала, з кабіни вискочили офіцери. Вони відчинили кузов, і я побачила, як чоловік звивається від болю на землі. Вони підняли й закинули його скулене тіло назад у кузов. Було видно, що одна нога в нього скалічена. Йонас затулив обличчя маминим рукавом. Я тихо взяла його за руку. Він тремтів. Перед очима в мене пливло. Я міцно їх стулила, потім розплющила. Машина знову рвонула вперед.

— Ні! — лементував чоловік, схопившись за ногу.

Машина зупинилася біля лікарні. Усім, здається, стало легше на душі: зараз лисому панові нададуть допомогу. Але цього не сталося. Вони чекали. Жінка, внесена у список, саме народжувала. Щойно буде перерізано пуповину, і матір, і дитя мали кинути в машину.

5

Минуло майже чотири години. Ми сиділи в темряві перед лікарнею і не могли нікуди вийти. Мимо проїжджали якісь інші машини, у кузовах деяких під сіткою теж сиділи люди.

На вулицях починався рух.

— Рано ми приїхали, — сказав мамі хтось поруч. Чоловік поглянув на годинник. — Скоро третя ранку.

Лисий чоловік, лежачи на спині, розвернув обличчя до Йонаса:

— Хлопче, заткни мені рот і затисни ніс. І не відпускай.

— Ні, він нічого подібного робити не буде! — сказала мама і пригорнула Йонаса ближче до себе.

— Дурна жінко. Чи ви не розумієте, що все лише починається? У нас іще є шанс померти гідно.

— Елено! — почулося з вулиці.

Я побачила: у тіні дерев ховається мамина двоюрідна сестра Регіна.

— Вам на спині легше лежати? — спитала мама в лисого чоловіка.

— Елено! — почулося знову, трохи гучніше.

— Мамо, мені здається, вона тебе кличе, — прошепотіла я, не зводячи погляду з енкаведиста, який кутив з другого боку машини.

— Вона мене не кличе, — сказала мама голосно. — Вона божевільна! Ідіть своєю дорогою і дайте нам спокій! — крикнула вона.

— Але ж, Елено, я...

Мама відвернулася і вдала, що поглинута розмовою зі мною, абсолютно не зважаючи на сестру. Біля лисого чоловіка в кузов упав невеликий вузлик. Чоловік жадібно його схопив.

— І це ви, добродію, говорили про гідність? — сказала йому мама. Вона вирвала в нього з рук вузол і сховала в себе під ногами.

Мені було цікаво, що ж там. Як могла мама обізвати власну двоюрідну сестру божевільною?! Адже Регіна так ризикувала, коли пішла її шукати!

— Ви дружина Костаса Вілкаса, проректора університету? — спитав чоловік у костюмі, який сидів трохи нижче від нас.

Мама кивнула, заламуючи руки.

Я дивилася, як мама заламує руки.

У їдальні приглушені голоси то гучнішали, то тихішали. Чоловіки сиділи вже кілька годин.

— Серденько, принеси їм кавник, — попросила мене мама.

Я підійшла до порога їдальні. Над столом висіла хмара тютюнового диму, яку не випускали назовні зачинені вікна й закриті штори.

— Репатріація, якщо вдасться, — сказав тато, різко замовкнувши, коли побачив мене у дверях.

— Чи бажаєте ще кави? — спитала я, тримаючи в руках срібний кавник.

Дехто за столом опустив очі. Хтось кахикнув.

— Ліно, ти перетворюєшся на справжню юну даму, — сказав татів університетський товариш. — І я чув, ти дуже обдарована художниця.

— Так і є! — сказав тато. — У неї неповторний стиль. І вона надзвичайно розумна, — додав він, підморгнувши мені.

— То значить, у матір вдалася! — пожартував хтось за столом.

Усі засміялися.

— Скажи-но мені, Ліно, — сказав газетяр, — якої ти думки про нову Литву?

— Ну, — перебив його тато, — це все-таки не юнацька розмова, правда?

— Це буде розмовою для всіх, Костасе, — відказав журналіст, — від старого до малого. До того ж, — посміхнувся він, — не буду ж я це в газеті друкувати!

Тато засовався на стільці.

— Що я думаю про радянську анексію? — я мить по-мовчала, не дивлячись батькові в очі. — Я вважаю, що Йосиф Сталін — нахабний агресор. І вважаю, що ми маємо вигнати його війська з Литви. Їм не можна дозволяти прийти і брати все, що хочеться, і...

— Годі, Ліно. Лишай тут кавник і повертайся до мами на кухню.

— Але ж це правда! — не відступалася я. — Це несправедливо!

— Годі! — сказав тато.

Я повернулася на кухню, ненадовго зупинившись, щоб підслухати.

— Не заохочуй її, Владасе. Дівчина вперта, вона мене смертельно лякає, — сказав тато.

— То що ж, — відповів журналіст, — тепер ми бачимо, наскільки вона подібна до свого батька, чи не так? Справжню партизанку виховав, Костасе.

Тато мовчав. Зібрання скінчилось, і гості виходили з дому по черзі, через певні проміжки, одні через парадні двері, інші — чорним ходом.

— Університет? — спитав лисий, і далі кривлячись від болю. — Ну, тоді його далеко повезли...

Мій шлунок стиснувся, немов від удару. Йонас у відчаї подивився на маму.

— Власне, я працюю в банку і бачив твого батька вчора надвечір, — усміхнувся якийсь чоловік Йонасові.

Я розуміла, що це неправда. Мама вдячно йому кивнула.

— То, значить, бачив його по дорозі до могили! — похмуро відказав лисий.

Я готова була спопелити його очима: скільки ж клею треба, щоб заклеїти тобі пельку!

— Я збираю марки. Я простий колекціонер, і вони мене шлють на смерть, бо я листувався з іншими колекціонерами за кордоном. А от університетського точно ж першим номером у список внесли за те, що...

— Замокніть! — вихопилося в мене.

— Ліно! — зупинила мене мама. — Ти маєш негайно перепросити. Бідолашному панові дуже боляче, він сам не розуміє, що каже.

— Я дуже добре розумію, що кажу! — відказав пан, не зводячи з мене очей.

Лікарня відчинилась, і звідти вихопився страшний крик. Енкаведист тягнув сходами босу жінку в закривавленій лікарняній сорочці.

— Моя дитина! Будь ласка, нічого не робить моїй дитині! — кричала вона. Вийшов інший офіцер, несучи сповитий згорток. За ним вибіг лікар, хапаючи енкаведиста за одяг.

— Прошу вас, ви не можете забрати новонародженого. Дитина не виживе! — кричав лікар. — Пане, благаю вас! Будь ласка!

Офіцер розвернувся і вдарив лікаря по коліну підбором чобота.

Жінку підняли в кузов. Мама і панна Грибайте посунулися, щоб її можна було покласти поряд із лисим. Дитину передали знизу.

— Ліно, будь ласка, — сказала мама, передаючи мені червоне маля. Узнявши згорток, я відразу навіть крізь пальто відчула тепло маленького тільця.

— Боже, моя дитина! — заплакала жінка, дивлячись на мене.

Дитина тихо скрикнула й замахала крихітними кулачками. Її боротьба за життя почалася.

6

Чоловік із банку передав мамі свій піджак. Вона накинула його на плечі породіллі і прибрала в неї з обличчя волосся.

— Усе гаразд, любя, — сказала їй мама.

— Вітас! Мого чоловіка забрали, Вітаса! — видихнула молодиця.

Я подивилася на розчервоніле личко в пелюшках. Новонароджене. Дитина прожила лише кілька хвилин, а її вже Совети записали в злочинці. Я пригорнула дитинку і торкнулася її лоба губами. Йонас прихилився до мене. Якщо вони таке зробили з оцим малям, то що чекає на нас?

— Як вас звати, любя? — спитала мама.

— Она, — молода матір витягнула шию. — Де моя дитина?

Мама взяла згорток у мене і поклала на груди жінці.

— Моя дитинка! Мила моя дитинонько! — заплакала жінка, цілуючи маля.

Машина рвонула вперед. Она благально подивилася на маму.

— Моя нога! — стогнав лисий.

— Чи є тут медики? — спитала мама, переводячи погляд від обличчя до обличчя. Люди хитали головами. Хтось навіть очей не підвів.

— Я спробую шину накласти, — зголосився банківський працівник. — Чи є в кого-небудь щось пряме? Будь ласка, допомагаймо одне одному.

Люди ніяково завозилися, замислившись, що в них такого є серед речей.

— Пане! — сказав Йонас. Він простягнув невеличку шкільну лінійку. Літня жіночка, яку вразило те, що я в нічній сорочці, заплакала.

— О так, це дуже добре, — відказав пан із банку й узяв лінійку.

— Дякую, золотко, — усміхнулася мама до Йонаса.

— Лінійка? Ви що, мені ногу шкільною лінійкою вправлятимете?! Ви з глузду з'їхали! — розкричався лисий.

— Наразі це найкраще, що в нас для цього є, — відказав банківський працівник. — А в кого є чим прив'язати?

— Пристрельте мене хто-небудь! — лементував лисий.

Мама зняла з шиї шовкову хустку і дала банківському працівникові. Бібліотекарка теж розв'язала шарф, панна Грибайте стала порпатись у торбі. Сорочка Они спереду просякала кров'ю.

Мені стало млосно. Я заплющила очі, намагаючись подумати про щось — про будь-що, аби заспокоїтись. Уявила свій альбом. Відчула, як рука сама поворухнулася. Образи, немов картинки з чарівного ліхтаря, зарухалися в мене перед очима. Наш дім. Мама пов'язує татові краватку на кухні, конвалії, бабуся... Її лице чимось мене заспокоїло. Я подумала про фотографію у валізі. Бабусенько, подумала я, допоможіть!

Ми прибули на якийсь полустанок за містом. Увесь він був забитий такими самими радянськими вантажівками, повними людей. Ми проїхали повз якусь машину, з кузова якої визирали чоловік і заплакана жінка.

— Пауліна! — гукав чоловік до нас. — Чи не у вас наша дочка Пауліна?

Я похитала головою.

— А чому ми за містом, а не на каунаському вокзалі? — спитала літня жінка.

— Може, так легше нас із родинами організувати. Адже на головному вокзалі стільки людей, — відповіла мама.

Певності в маминому голосі не було. Вона намагалася перекопати себе. Я роззирнулася. Полустанок притулювся в якійсь безлюдній місцині, навколо стояв темний ліс. Я відчула, як підіймається край килима і велетенська радянська мітла змітає нас під нього.

7

— Давай! — закричав енкаведист і відкрив кузов.

Полустанок був повний машин, офіцерів і людей з речами. Із кожною миттю шум гучнішав.

Мама нахилилася до нас і поклала руки нам на плечі.

— Тримайтеся мене. Якщо треба, тримайтеся за пальто. Ми не повинні загубити одне одного.

Йонас учепився в мамине пальто.

— Давай! — кричав офіцер, смикнувши якогось чоловіка з кузова так, що той упав на землю.

Мама й банківський працівник почали допомагати решті. Я тримала немовля, поки спускали Ону.

Лисий корчився від болю, коли його зносили з машини.

Чоловік із банку підійшов до енкаведиста.

— У нас є люди, які потребують допомоги медиків. Будь ласка, знайдіть лікаря.

Офіцер не звернув уваги.

— Лікарі! Медсестри! Нам потрібна медична допомога! — кричав чоловік у юрбу.

Енкаведист схопив банківського працівника, приставив йому до спини гвинтівку і повів геть.

— Мої речі! — крикнув чоловік.

Бібліотекарка схопила валізу чоловіка з банку, але не встигла передати йому: той уже зник у натовпі.

Зупинилася якась литовка і назвалася медсестрою. Вона зайнялася Оною та лисим чоловіком, а ми всі стояли колом навкруг них. Було багато пилу. Босі ноги Они вже облипли брудом. Мимо ходили маси людей, і всі намагалися не помічати відчайдушних облич інших. Я побачила дівчинку з моєї школи: вона разом із мамою проходила повз. Вона підняла руку, хотіла мені помахати, але мати затулила їй очі рукою.

— Давай! — гаркнув енкаведист.

— Ми не можемо лишити цих людей, — сказала мама. — Ви маєте дати нам ноші.

Офіцер тільки засміявся:

— Так понесете.

Ми понесли. Двоє чоловіків із нашої машини несли лисого, той лементував. Я несла маля й валізу, а мама підтримувала Ону. Йонас щосили тяг решту речей, йому допомагала бібліотекарка.

Ми дійшли до платформи. Там хаос просто стояв у повітрі. Розлучали родини. Діти плакали, матері благали. Двоє енкаведистів тягли кудись чоловіка. Жінка його не відпускала, і її протягли кілька метрів і лише тоді змогли відкинути ударами чобіт.

Бібліотекарка взяла в мене немовля.

— Мамо, а тато тут? — спитав Йонас, не відпускаючи її пальта.

У мене виникало те саме питання. Коли, де ці радянські офіцери схопили мого батька? Чи дорогою на роботу? Чи, може, коло газетного кіоску в обід? Я вдивлялася в юрмища на платформі. Були там літні люди. У Литві завжди шанували старість, а зараз наших стареньких гнали кудись, немов худобу.

— Давай! — Енкаведист схопив Йонаса за плечі й потяг кудись.

— Ні! — крикнула мама.

Вони забирали Йонаса. Мого красивого славного братика, який виганяв тарганів з хати, замість того щоб їх давити, який віддав свою лінійку, щоб перев'язати поламану ногу надокучливому лисому дідку.

— Мамо! Ліно! — кричав він, махаючи руками.

— Сійте! — закричала я і кинулася за ними.

Мама схопила офіцера за одяг і заговорила до нього російською — чистою, швидкою. Він зупинився і став слухати. Вона заговорила до нього тихіше, спокійніше. Я нічого не розуміла.

Від авторки

Найхолоднішої зими я дізнався,
що всередині мене — непереможне літо.

Альбер Камю

У 1939 році Радянський Союз окупував балтійські країни — Литву, Латвію та Естонію. Невдовзі в Кремлі було затверджено списки людей, визнаних антирадянськими — і їх буде вбито, відправлено до в'язниць чи депортовано на рабську працю в Сибіру. Лікарі, юристи, вчителі, військові, письменники, ділові люди, музиканти, художники й навіть бібліотекарі були визнані антирадянським елементом і поповнили дедалі довший список тих, хто підлягає загальному знищенню. Перші депортації відбулися 14 червня 1941 року.

Мій батько — син литовського офіцера. Як Йоана, він утік зі своїми батьками через Німеччину до таборів біженців. Його родичів, як Ліну, депортували й ув'язнили. Жахіття, яких зазнали депортовані, — неймовірні. А тим часом радянська влада шаленіла на їхній батьківщині, палила їхні бібліотеки, руйнувала їхні храми. Опинившись між двох імперій — СРСР і нацистською Німеччиною — і забуті всім світом, держави Балтії просто зникли з географічних мап.

Щоб написати цю книжку, я двічі їздила до Литви. Зустрічала тих, хто пережив депортацію, їхніх родичів, розмовляла з тими, хто пережив табори, з психологами, істориками, урядовцями. Чимало ситуацій, описаних у цьому романі, є історіями, які розповіли депортовані та їхні рідні, — і з таким стикалося багато депортованих у всьому Сибіру. Хоча герої цієї книжки вигадані, доктор Самодуров — постать реальна. Він прибув до Арктики саме вчасно й порятував багато життів.

Ті, хто залишився в живих, провели в Сибіру десять-п'ятнадцять років. Повернувшись у середині 1950-х років, литовці виявили, що їхні будинки тепер зайняли радянські люди, присвоїли речі справжніх господарів, а інколи навіть їхні імена. Усе було втрачено. До тих, хто повернувся з депортації, ставилися як до злочинців. Їм дозволяли жити тільки в спеціально виділених зонах, за ними постійно стежило КГБ. Будь-які згадки про пережиті означали негайне ув'язнення й депортацію назад до Сибіру. Отже, пережиті ними страхіття залишалися притлумленим жахливим секретом, спільним для мільйонів людей.

Як Ліна й Андрюс, дехто з депортованих створював сім'ї і знаходив утіху в лагідному погляді, у нічному перешіптуванні в ліжку. Дивовижні діти, такі, як Йонас і Яніна, вирости в сталінських таборах і повернулися додому вже дорослими. Безліч матерів і дружин, як Елена, загинули. Сміливці, які боялися назавжди втратити правду, закопували свої щоденники й малюнки в прибалтійську землю, важачи життям — адже сховок могло знайти КГБ. Як Ліна, багато хто давав вихід емоціям у малюванні й музиці — тільки так вони могли виразити себе, зробити так, щоб Батьківщина жила в їхніх серцях. Такі малюнки не можна було показувати публічно. Мистецтво передавалося потайки, як зашифровані звістки й новини з таборів. Якийсь начерк, зображення символу Батьківщини іноді вже міг дати достатній поштовх депортованому рухатися вперед, боротися за новий день.

За оцінками істориків, за час своєї кривавої влади Йосиф Сталін убив понад двадцять мільйонів людей. Прибалтійські країни — Литва, Латвія та Естонія — втратили понад третину свого населення під час радянського винищення. Депортації докотилися навіть до Фінляндії. Навіть сьогодні багато хто в Росії готовий заперечувати, що в СРСР депортували хоча б одну людину. Але більшість балтійців не тримають на них зла чи відрази. Вони вдячні тим радянським людям, які виявили співчуття. Їхня свобода — цінність, і вони вчать жити в ній. Хтось отримав ті свободи, що їх маємо ми як громадяни Америки, за рахунок людей, які лежать у безіменних могилах Сибіру. Тут як у Йоани з Ліною — свобода однієї людини отримана ціною свободи іншої.

У деяких війнах головне — це бомбардування. Для людей Прибалтики війна — це те, що передусім пов'язане з вірою. У 1991 році, після п'ятдесяти років бруталної окупації, три балтійські країни відновили свою незалежність — мирно і гідно. Вони обрали надію, а не ненависть, і показали світові, що навіть посеред темної ночі є світло. Будь ласка, досліджуйте це. Розкажіть кому-небудь. Ці три маленькі народи навчили нас, що любов — то найпотужніша армія. Любов до друга, до рідного краю, до Бога, навіть до ворога — любов відкриває воістину дивовижну природу людського духу.

Подяки

Я надзвичайно зобов'язана багатьом чудовим людям, які допомогли мені в тій подорожі, що відбувається в цьому романі.

Ліндсі Девіс, яка повірила в цю книжку з першої сторінки, — ти моя героїня! Дякую Стівенові Мелку який словом і музикою привів мене в Дім письменників. Ребекці Шерман, яка запевняла мене, що я можу це зробити, дивовижному Кену Райту, який прискакав на білому коні і все уможливив. Крастих учителів, представників і друзів годі й бажати.

Моя редакторка Тамра Таллер вклала в цю книжку незмірну кількість часу й сил. Ми — команда, і я повік буду вдячна. Низький уклін Майклові Гріну, який сміливо витяг банку з землі й доніс цю історію до світу. Кортні Палмер, Камілі Сендерсон, Фарі Гехі, Ліз Морас, Джулії Джонсон і всім чудовим людям видавництв «Philomel» і «Penguin». Дякую, що вірили в мене.

Моїй письменницькій групі — Шерон Кемерон, Емі Ітчисон, Рейчел Гріффітс, Лінді Регсдейл, Говарду Ширлі й Ангеліці Штегманн. Дякую за відданість, а головне — за дружбу. Я без вас би не змогла це зробити! Дякую Лаурі Гьорінг за допомогу з російською мовою.

Дякую Спілці дитячих письменників та ілюстраторів, чий грант «Work-in-Progress», конференції та шалені вечірки допомогли мені усвідомити, що я справді можу написати книжку. Особливо я вдячна Дженетті Едейр і Трейсі Барретт з відділу Середнього Півдня цієї Спілки.

А ще — Івонн Сейвертсон, Нільсу Бай Нільсену, Фреду й Ліндсі Вільгельм, Майкові Посту, Майкові Кортезу, Джерену Ноордхузу, Луїзі Арденфельт Равнільд, Лоренсу Гаррі, Хізер Нейп'єр, Джеррі Розенблатту, Дж. В. Скотту, Деніелу Шмідту, Джону Веллсу, Гевінові Міхаїлу, родинам Рейдів, Такерів, Пілів і Смітів. Ви всі мені допомагали і сприяли в праці над книжкою з найпершого дня.

Усім на світі я зобов'язана моїм мамі й татові, які навчили мене сильно мріяти, а любити ще сильніше. Джонові й Крістіні — моїм друзям і натхненникам. Я мрію колись навчитися писати так гарно, як ви.

І моєму чоловікові Майклу — передусім він порадив мені стати письменницею. Твоя любов дає мені сміливість і окрилює. Ти для мене все.

Литовські подяки

Без Лінаса Забалюнаса ця книжка просто не була б можлива. Лінас спрямував мене до безлічі людей, з якими я розмовляла, перекладав для мене, мандрував зі мною Литвою, частував сирними пончиками й цепелінами, навіть улаштував так, що мене замкнули в колишній радянській в'язниці. *Ačiū labai*¹, мій друже!

Щиро дякую організації «Lapteviečiai» і цим людям, які пережили депортацію, за те, що поділилися зі мною спогадами: пані Ірені Шпакаускене, панові Йонасу Маркаускасу, доктору Йонасу Пуоджюсу, пані Рите Меркіте і панові Антанасу Стасішкісу.

Особлива подяка належиться панні Агнешці Наркевич за переклад у Вільнюсі; пані Далі Казлаускене за те, що показала неймовірні фотографії, які її чоловік зробив у Сибіру; «Nemunas Taur» і родині Забалюнасів; доктору Дануте Гайлене, голові відділення клінічної психології Вільнюського університету за зустріч зі мною й відповіді на мої питання; Гінтаре Якубонене, директорці відділу спогадів у Центрі досліджень геноциду і спротиву; Вільмі Юозевічюте з Музею жертв геноциду; Центрові досліджень геноциду і спротиву; Литовському парламенту;

¹ Дуже дякую (лит.).

Литовській фундації; музею Румшішкеса і в'язниці Кароста в Латвії.

Книжки цих авторів допомогли мені заповнити пробіли: Далі Грінкевічюте, Енн Легтмец і Дугласа Гойла, Барбари Армонас, доктора Дануте Гайлене, а також укладені організацією «Lapteviečiai».

І нарешті, дякую рідні Йонаса Шепетіса. Дякую за вашу тривку любов і підтримку нашої сім'ї, яку ви завжди виявляли. Ваші патріотизм, вірність і самопожертва не забудуться ніколи.

Ačiū labai!

Нагороди в США

- Бестселер The New York Times
- Міжнародний бестселер
- Номінант премії «Медаль Карнегі»
- Фіналіст премії William C. Morris
- Визначна книжка за версією The New York Times
- Найкраща дитяча книжка за версією Wall Street Journal
- Володар нагороди «Золотий повітряний змій»
- Визначна книжка за версією Американської бібліотечної асоціації
- Найкраща дитяча книжка 2011 року за версією Publishers Weekly
- Входить до десятки найкращих художніх книжок для молоді за версією YALSA
- Найкраща книжка 2011 року за версією School Library Journal
- Найкраща книжка 2011 року за версією Booklist
- Найкраща книжка 2011 року за версією Kirkus
- Найкращий роман для підлітків 2011 року за версією iTunes
- Вибір Junior Library Guild
- Лауреат премії Notable Books For a Global Society Award
- Фіналіст премії An Indies Choice Book Award
- Володар нагороди Міжнародної асоціації читання у номінації «Книжка для дітей і молоді»
- Переможець Volunteer State Book Award
- Входить до десятки найкращих книжок для підлітків 2011 року за версією Amazon
- Фіналіст премії CYBILS 2011 року
- Вибір National Blue Ribbon за версією Book of the Month Club
- Найкраща книжка 2011 року за версією St. Louis Post Dispatch
- Найкраща книжка 2011 року за версією Columbus Dispatch
- Переможець SCBWI Work-in-Progress Grant
- Переможець конкурсу Georgia Peach Honor Book (штат Джорджія)
- «Жінка року – 2013» за версією президента Музею литовської культури в Чикаго С. Бальзекаса

Міжнародні нагороди

- Фіналіст премії «Медаль Карнегі» у Великій Британії
- Фіналіст премії «Книга Луішема» у Великій Британії
- Номінант на звання «Найкраща дитяча книжка» за версією Waterstone у Великій Британії
- Входить до десятки найкращих книжок 2011 року за версією Amazon у Великій Британії
- Володар призу журі «Література молоді Фландрії» у Бельгії
- Переможець Prix RTL Lire у номінації «Найкращий роман для молоді» у Франції
- Переможець Prix Livrentête у Франції
- Фіналіст конкурсу Historia Prize у Франції
- Переможець конкурсу Le Prix des Incorruptibles у Франції
- Переможець конкурсу «Срібляста зірка Пітера Пена» у Швеції
- Володар призу журі Flanders Young Adult Literature у Бельгії
- Переможець конкурсу Prix Farniente у Бельгії
- Лауреат Національної патріотичної премії в Литві
- Лауреат премії «Світовий литовський лідер»
- Номінант «Золотого списку» в Нідерландах
- Найкраща книжка за версією літературного журналу «КНИЖКИ!» в Польщі
- Переможець конкурсу Prix des Libraries du Québec у Канаді
- Фіналіст премії Der Leserpreis у номінації «Вибір читачів» у Німеччині
- Лауреат премії Penguin Teen у номінації «Найкращий прорив» у Австралії
- Фіналіст премії «Медаль сакури» в Японії

Зміст

Злодії та повії	10
Мапи і змії	73
Лід і попіл	158
Епілог	213
Від авторки	215
Нагороди в США	220
Міжнародні нагороди	221

Літературно-художнє видання

ШЕПЕТИС Рута
Поміж сірих сутінків

Роман

Керівник проекту *З. О. Бакуменко*
Координатор проекту *Г. В. Сологуб*
Відповідальний за випуск *О. В. Стратілат*
Редактор *Р. А. Ставицький*
Художній редактор *Т. О. Волошина*
Технічний редактор *І. О. Гнідая*
Коректор *М. Б. Рабінович*

Підписано до друку 10.08.2016. Формат 84х108/32.
Друк офсетний. Гарнітура «Literaturna». Ум. друк. арк. 11,76.
Наклад 8000 пр. Зам. № .

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
Св. № ДК65 від 26.05.2000
61140, Харків-140, просп. Гагаріна, 20а
E-mail: cop@bookclub.ua

Віддруковано з готових діапозитивів на ПП «ЮНІСОФТ»
Свідоцтво ДК №3461 від 14.04.2009 р.
www.tornado.com.ua
61036, м. Харків, вул. Морозова, 13Б

• за телефонами довідкової служби
(050) 113-93-93 (МТС); (093)170-03-93 (life);
(067) 332-93-93 (Київстар); (057) 783-88-88

• на сайті Клубу: www.bookclub.ua
• у мережі фірмових магазинів
див. адреси на сайті Клубу або за QR-кодом

Надсилається безоплатний каталог

***Запрошуємо авторів, перекладачів,
художників, редакторів до співпраці***

e-mail: publish@bookclub.ua

**Для гуртових
клієнтів**

Харків

тел./факс +38(057)703-44-57
e-mail: trade@bookclub.ua
www.trade.bookclub.ua

Київ

тел./факс +38(067)575-27-55
e-mail: kyiv@bookclub.ua

Одеса

тел./факс +38(067)572-44-28
e-mail: odessa@bookclub.ua

Шепетіс Р.

Ш48 Поміж сірих сутінків : роман / Рута Шепетіс ; переклад з англ.
Г. Яновської. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного
Дозвілля», 2016. — 224 с.

ISBN 978-617-12-1517-7 (укр.)

ISBN 978-0-399-25412-3 (англ.)

Вони гинуть від куль енкаведистів, від цинги й тифу, але не припинять вірити, що колись побачать замість крижаного моря Лаптевих рідну Балтику. Історію депортованих литовців — свою історію — розповість п'ятнадцятирічна художниця Ліна. Так, як уміє найкраще, — олівцями й сірою аквареллю з попелу. Про перше кохання, про зниклого в сибірських тюрмах батька, про матір, яка стоїть на колінах перед застреленою дівчиною, про безнадію і віру в силу людської гідності, з якою маленький народ здолав великі випробування.

**УДК 821.111(73)
ББК 84(7Спо)**